

Надія Дига
(м. Переяслав-Хмельницький)

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО УРОКУ

У статті розглянуто питання про методiku підготовки студентів-філологів до проведення інтегрованих уроків з української літератури у середній школі, представлено інтегрований підхід до вивчення художньо-історичних творів, зокрема у формі діалогу літератури та історії. Робота містить зразки завдань для студентів дослідницького і репродуктивно-пізнавального характеру, наприклад, за творами В.Стуса, Р.Андріяшика, П.Кулиша, О.Довженка.

Ключові слова: інтеграція, інтегроване навчання, діалог літератури та історії, інтегровані уроки, дослідницькі завдання.

В статье рассматривается вопрос о методике подготовки студентов-филологов к проведению интегрированных уроков по украинской литературе в средней школе, предложен интегрированный подход к изучению художественно-исторических произведений, в частности в форме диалога литературы и истории. Работа имеет примеры заданий для студентов исследовательского и репродуктивно-познавательного характера, например, за произведениями В.Стуса, Р.Андріяшика, П.Кулиша, А.Довженко.

Ключевые слова: интеграция, интегрированное обучение, диалог литературы и истории, интегрированные уроки, исследовательские задания.

The article deals with the question of methodology of students-philologists training for the integrated lessons of Ukrainian literature in secondary school; the integrated approach to the study of fiction-historical works, in particular between literature and history was proposed. The article contains samples of research and reproductive-informative tasks for students, based on the works by V.Stus, R.Andriashyk, P.Kulish, O.Dovzhenko.

Key words: integration, integrated study, the dialog between literature and history, integrated lessons, research tasks.

На сучасному етапі розвитку суспільства альтернативною до існуючої системи освіти може бути концепція інтегрованої освіти. Інтеграція (від лат. «повний, цілісний») – це створення нового цілого на основі виявлення однотипних елементів і частин із кількох раніше розрізнених одиниць (навчальних предметів, видів діяльності тощо).

За останні роки в педагогіці з'явилося чимало публікацій, монографій, присвячених історії зародження та розвитку інтегрованої системи, упровадження інтеграції навчання у вітчизняній та зарубіжній практиці, методиці проведення інтегрованих уроків з історії та літератури, характеристиці їх переваги над іншими видами нестандартних уроків.

Хоча інтеграційні підходи до навчання й виховання в педагогічній науці відомі давно, їх тільки сьогодні особливо активно стали використовувати в навчальному процесі як у школі, так і у вишах. Здавалося б, знайдено спосіб досягнення потрібної цілісності, системності знань, які вивчаються у школі.

Проте ефективність і шкільної, і вузівської інтеграції незначна, оскільки, по-перше, не вироблено науково-обґрунтованих критеріїв навчальної інтеграції, по-друге, поза увагою залишається дидактичний аспект інтеграційного процесу, тобто не підлягають належному розмежуванню зміст і форми, методи і технології, засоби й результати навчання.

Почесне місце у фаховій підготовці студента-філолога належить курсу методики навчання української літератури, який охоплює широке коло питань літературознавчих, педагогічних і психологічних основ проведення занять із літератури. У процесі вивчення зазначеного курсу студенти мають змогу пізнати дидактичні принципи науковості й доступності вивченого, систематичності й послідовності в навчанні, зв'язку теорії з практикою, свідомості й активності в навчанні, наочності, наступності й перспективності та міцності засвоєння знань; структурні елементи уроку, їх послідовність, зв'язок; усвідомити, що кожен урок повинен відзначатися цільністю, внутрішнім зв'язком, єдиною логікою розгортання діяльності вчителя й учнів. Вибір структури уроку пов'язаний із характером навчального матеріалу, його метою й ступенем розумової й мовної підготовки учнів. Моделі уроку можуть змінюватися, можливі різні комбінації їх частин (етапів) та способи розгортання. Успіх у навчанні залежить також від творчості вчителя знаходити нові форми, ефективні методи, прийоми, засоби, форми роботи, технології тощо.

Однією з таких технологій можна назвати інтегроване навчання. Увагу студентів акцентуємо на тому, що інтегроване навчання (інтегральна технологія) сприяє баченню предмета вчителем, більш чіткому усвідомленню його співвідношення з іншими науками; допомагає поєднувати можливості різних навчальних дисциплін у створенні цілісних уявлень учнів про світ, суспільство, науку, мистецтво, літературу тощо. Ще В.Вернадський зазначав, що «...ріст наукових знань ХХ століття швидко стирає межі між окремими науками. Вони дедалі більше спеціалізуються не за науками, а за проблемами. Це дає змогу, з одного боку, надзвичайно глибоко вивчати явище, а з другого, – охоплювати його з усіх точок зору [2, с. 54]». Взаємозв'язок у вивченні шкільних предметів – природний процес, зумовлений логікою навчання. Ще багато років тому відомий педагог Я.Коменський відзначав: «Усе, що перебуває у взаємному зв'язку, повинно викладатися в такому ж зв'язку [3, с. 627]». Предметна структура навчального плану приховує в собі небезпеку того, що, за словами М. Скаткіна, «ціле буде задулено його окремими частинами, що із-за дерев не стане видно лісу. Щоб уникнути цієї небезпеки, необхідно у змісті навчання забезпечити синтез, інтеграцію, поєднання частин в єдине ціле. Це реалізується шляхом міжпредметних зв'язків [6, с. 32]».

Міжпредметні зв'язки – це провідний дидактичний елемент інтеграції. Модель міжпредметних зв'язків обов'язково структурована і має такі складники: зміст, обсяг, спосіб зв'язків.

Здійснюючи інтеграцію через міжпредметні зв'язки, треба знайти смислові відповідності елементів змісту навчального матеріалу, що належить двом чи більше дисциплінам, намітити методичні засоби та прийоми навчання, спланувати комплексне використання знань у вирішенні навчальних завдань.

Сьогодні проблема інтеграції змісту освіти потрапляє у коло зацікавлень усе більшої кількості вчених.

На сучасному етапі інтегрованому вивченню української літератури надають перевагу А.Градовський, С.Жила, Г.Токмань, В.Гладишев, Л.Кравченко та ін. Окремі аспекти питання методики

опрацювання художніх творів історичної тематики розглядають П.Білоус, Ю.Бондаренко, В.Гриневич, Г.Могильницька, З.Пех, К.Шевцова та ін.

Поняття «інтеграція» може набувати двох значень: інтеграція як ціль навчання та як засіб навчання. У статті розглядається інтеграція як засіб отримання нових уявлень на стикові традиційних шкільних предметів літератури та історії. Коли інтегруються дві такі близькі навчальні дисципліни, то в учнів вибудовується цілісне бачення світу, причин і наслідків певних подій, а також розуміння відмінності раціонального та художнього розмірковувань. Так, література та історія хоча й споріднені дисципліни, але вони мають відмінні предмети та методи вивчення певних явищ. Навчити студентів розрізнати їх – одне з головних завдань у підготовці й проведенні студентами інтегрованого уроку в школі під час практики. У «Педагогічному словнику» знаходимо таке визначення терміна: «Інтегрований урок – це урок, який проводиться з метою розкриття загальних закономірностей, законів, ідей, теорій, відображених у різних науках та відповідних навчальних предметах [5, с. 229]».

У той же час інтеграція не повинна замінити навчання класичних шкільних предметів, вона повинна лише об'єднати отримувані знання в єдину систему.

Отже, особливість інтегрованого уроку полягає в тому, що тут поєднуються блоки знань з різних предметів, підпорядковані одній темі, при цьому школярі включаються в різні види діяльності, щоб у їхній свідомості постав цілісний образ певного явища. Тому дуже важливо чітко визначити головну мету інтегрованого уроку, те, як він сприятиме цілісності навчання, формуванню знань на якісно новому рівні.

Студенти повинні знати, що метою застосування інтегрованих уроків з літератури є створення передумов для різнобічного розгляду учнями певного об'єкта, поняття, формування системного мислення, збудження уяви, позитивного емоційного ставлення до пізнання. Усе залежить від уміння вчителя синтезувати матеріали, справді органічно пов'язані між собою, і провести інтегрований урок без перевантаження дітей

враженнями, щоб він підпорядковувався головній меті, а не був безладною мозаїкою окремих картин. Такий підхід сприяє інформаційному забезпеченню сприймання, мислення і почуттів учнів за рахунок залучення цікавого матеріалу, що дає змогу з різних сторін пізнати якесь явище, досягти цілісності знань. Складно домогтися міцних знань, якщо в школяра немає інтересу до навчальної праці й досліджуваного матеріалу. Важливо не тільки передати учням певну суму знань, а й розвивати в них бажання шукати, знаходити й використовувати необхідну інформацію, інтегрувати знання в життя, у певну практичну ситуацію.

Особливо важливо продумати *методику проведення інтегрованого уроку*, зокрема заздалегідь визначити обсяг і глибину розкриття матеріалу, послідовність його вивчення. Часто таким урокам передують організація випереджальних домашніх завдань – індивідуальних або фронтальних. Учні самостійно опрацьовують велику кількість додаткової літератури, отримують максимум цікавої інформації, іноді самі беруть активну участь у проведенні уроку. На такому уроці широко використовується наочність, що допомагає учням краще запам'ятати матеріал. Під час роботи з наочною школярі здійснюють ряд інтелектуальних операцій, мають змогу порівняти, пізнати, установити тощо. На такому уроці доцільніше надавати перевагу самостійній роботі учнів, практично повністю відмовившись від лекційного навчання. Передумовами успішного проведення студентами інтегрованих уроків у школі є інтерес і готовність до постійного виконання пошукової роботи на практичному занятті з методики навчання української літератури.

Так, під час розгляду студентами питання методики навчання художніх творів історичної тематики простежується ефективність і доцільність саме інтегрованого їх вивчення. Такий оновлений підхід зумовлює інтелектуально ефективне вивчення літератури та історії у зіставленні явищ спільної теми. «Література нерозривно пов'язана з історією... Лише в контексті історичної епохи можна зрозуміти діяльність митця як громадянина, учасника літературного процесу, автора художніх творів. В історії народу –

і ключ до розуміння певних періодів розвитку літератури», – підкреслює Є.Пасічник [4, с. 32]». Студенти погоджуються з такою думкою науковця і, аналізуючи художньо-історичні твори, переконуються в тому, що в заполітизований час саме авторська книжка розповідь правдиво, з авторським домислом, художньо оформлено про історію народу. При цьому розумова активність читача пов'язана з процесами пізнання історичної правди та духовного життя народу певної епохи.

Надавши студентам відповідних ґрунтовних теоретико-практичних знань, умінь та навичок, вони з'ясовують, що однією з ефективних форм вивчення художньо-історичних творів можна вважати діалог художнього тексту з історичною епохою. Ураховуючи історико-генетичну природу мистецтва, майбутні вчителі-словесники розглядають зміст літературного твору не як ілюстрацію до історичних подій, а як духовний продукт, що зародився в певний історичний час під впливом обставин (духовно-культурних, суспільних, особистісних тощо). Такий діалог залучає студентів до осмисленого прочитання художньо-історичних творів та їх літературознавчого аналізу. Саме аналіз літературно-мистецького твору є ефективним шляхом до вивчення й усвідомлення створеного авторського художньо-історичного світу. До методичної моделі уроку, радить Г.Токмань, залучати відомості з історичної науки тоді, «коли в літературному творі зображено важливі для нації події минулого, проаналізовано сучасне або спрогнозовано майбутнє батьківщини [7, с. 18]».

Студенти-філологи на занятті виконують різноманітні завдання. Без уміння «забезпечувати зв'язок різних видів наукового знання в єдине ціле у межах однієї наукової галузі або в різних галузях, що становлять цілісну систему [1, с. 14]» (наприклад, літературознавство, історія), студенти не зможуть розв'язати усі проблемні ситуації під час аналізу художнього тексту. Серед завдань дослідницького характеру можна назвати такі: на основі прочитання художніх текстів історичної тематики розробити моделі інтегрованих уроків за трьома напрямками, зокрема такими, як:

- діалог між епохою автора та епохою, якій твір присвячений

(наприклад, за творами Романа Андріяшика «Додому нема вороття або Р.Іваничука «Орда»);

– діалог між історичною епохою, зображеною у творі, та сучасністю (наприклад, за твором П.Куліша «Чорна рада»);

– діалог між історичною епохою і художнім текстом, створеним тією ж епохою (наприклад, за поезіями В.Стуса або за кіноповістю О.Довженка «Україна в огні»).

Студенти, поділившись на три групи, розпочинають науковий пошук у царині діалогічних відносин художніх творів вітчизняного письменства з історичною наукою, усвідомлюючи при цьому, що:

– за умови діалогічного прочитання художніх текстів історичної тематики літературознавчий аналіз здійснюється із залученням відомостей з історії, тому що історія України є джерелом національного та політичного самопізнання і самоусвідомлення;

– діалогізм є естетичною рисою художньо-історичної літератури, дослідження тексту дає можливість осмислити мистецьку специфіку історичної думки;

– за умови діалогічного прочитання української літератури школярі набудуть умінь сприймати життєві історичні факти, події, постаті, зображені в художньому творі, давати їм правильну оцінку з позицій загальнолюдських цінностей.

Відтворюваними результатами таких досліджень були розроблені моделі інтегрованих уроків, наприклад:

– студенти першої групи, надавши перевагу прийому діалогу, продемонстрували зокрема *діалог з письменником* (В.Стус), під час якого школярі на уроці пізнавали секрети мистецької майстерності поета-шістдесятника, аналізували та інтерпретували творчий доробок літератора (естетичні пошуки письменника, глибину художньої правди в осмисленні життя, моральних цінностей особистості, власної людської гідності), характеризуючи при цьому історичну добу (виникнення дисидентського руху в Україні в другій половині 60-70-х років ХХ ст.);

– демонструючи модель вивчення кіноповісті О.Довженка «Україна в огні», майбутні вчителі-словесники другої групи

гармонійно поєднали літературознавчий та історичний аспекти в діяльності учнів (школярі, поєднуючи блоки знань з художнього твору та історичного джерела, створюють цілісний образ Другої світової війни). Аналізуючи творчий доробок письменника через факти історичного минулого, акцентували увагу школярів на громадянському виборі автора і його духовних цінностях. Така навчальна модель, побудована на різноманітних контактах, передбачає прилучення учнів до вдумливого прочитання твору, *порівняльного аналізу художнього тексту* з науково-історичними джерелами, зокрема, *дидактичні картки* виготовлялися на основі цитат як із художнього твору, так і з історичних праць. Вони містили посилання на додаткові джерела для популяризації цих праць серед учнів. У переліку *питань до тестів* містилися питання на зразок: «Яку роль відіграють наведені цитати з історичної праці в тексті «Україна в огні?». Це дозволяє учням не втратити зв'язок з художнім твором, збагачення знань та розуміння історії України, зокрема соціального та культурного життя народу, формування громадянської позиції особистості та виховання патріотизму;

– презентуючи модель уроку за твором П.Куліша «Чорна рада», студенти третьої групи проявили цікавий підхід до аналізу твору, зокрема склали для учнів *історико-культурний коментар*, побудований на основі історичних текстів учених Д.Яворницького, В.Антоновича, А.Багдасарова, розкриваючи учням маловідомі і незрозумілі їм факти з побуту і культури козаків-запорожців, побудували *діалог з персонажами, діалог з історичною епохою*, простежуючи військові баталії, їх естетичне змалювання як твору мистецтва. (Найоптимальніший шлях налагодження діалогу – це «запитання-відповіді». Однією з передумов успішної реалізації завдань на уроці є вміння вчителя формулювати запитання, що унеможливають однозначну відповідь, містять в собі альтернативу, певний парадокс, загадку, ефект невирішення, спонукають до множинності відповідей (суперечливості думки) і, зазвичай, не зорієнтовані на остаточне розв'язання (однозначну згоду).

Відомі й інші завдання, що виконують студенти, наприклад, *завдання репродуктивно-пошукового характеру*. Проаналізувавши навчальні програми з історії України та української літератури і виявивши в них спільні риси, студенти-словесники визначають можливі варіанти інтегрування програмового матеріалу та методичні прийоми, які використовують у власній практиці; опрацювавши матеріали методичних журналів, пропонують інтегровані уроки в іншому *нестандартному форматі*. Студенти називають зокрема такі форми уроків, як диспут, конференція, вистава, суд, аукціон і таке інше. Такі інноваційні форми сприятимуть кращому запам'ятовуванню вивченого матеріалу.

Отже, досліджуване питання розглядалося як якісно новий рівень установалення інтегративних з'язків між двома шкільними предметами. Констатовано, що вивчення художньо-історичних творів доцільно здійснювати за інтегрованими технологіями, які розкривають зміст, логіку і способи розумових дій учнів у роботі з художнім та науково-історичним матеріалами. Під час розробок інтегрованих уроків перевага надавалася формі діалогу як одній із важливих умов активізації пізнавальної діяльності учнів під час вивчення художньо-історичних творів. Зміст літературного твору розглядався студентами не як ілюстрація до історичних подій, а як духовний продукт, що зародився в певний історичний час під впливом духовно-культурних, суспільних, особистісних обставин. Діалогічне прочитання художніх творів історичної тематики має два вектори спрямування: один із цих векторів – це пізнавальна активність щодо розуміння учнями історичної правди про Україну, другий вектор – інтелектуальне пізнання естетичної специфіки вивченого художньо-історичного твору.

Перспективними щодо окресленого питання є більш глибоке дослідження змісту і форми, методів і технології, засобів і результатів інтегрованого навчання, зокрема доцільність упровадження інтегрованих модулів та курсів у вишах під час вивчення літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базиль Л. Літературознавчі дослідження студентів-філологів: теорія і методика : навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей / Л. Базиль, В. Пустовіт. – Луганськ : Глобус, 2012. – 244 с.
2. Вернадский В. И. Размышления натуралиста : в 2 кн. / В. И. Вернадский. – М. : Просвещение, 1975 – 1977. – Кн. 2. – 1975. – 521 с.
3. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменский – М. : Просвещение, 1955. – 627 с.
4. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти / Є. А. Пасічник. – К. : Ленвіт, 2000. – 384 с.
5. Педагогічний словник / за редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
6. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики / М. Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1980. – 96 с.
7. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник / Г. Л. Токмань. – К. : Академія, 2012. – 312 с. – (Серія «Альма-матер»).

Стаття надійшла до редакції 25 січня 2013 року